

現観莊嚴論釈の梵文写本 (3)

天 野 宏 英*

は し が き

本稿は、先に〈現観莊嚴論釈の梵文写本〉⁽¹⁾および⁽²⁾として発表したのに続くもので、内容的にはその第四章に相当する。本章の写本は二、三の文字の不鮮明な個所を除いてほぼ完全である。

なお前稿では参照しなかった写本 N₂ に、本章の第35～37偈の註釈の部分から第48偈の前半までの部分が存在しているので、本稿ではそれとも対校し、異同を註記した。

本稿で用いる略号は次の如くである。

N₁ : MS. No. 5-237, vi, Bauddhadarśana 2 ka: Abhisamayālaṃkāra-vyākhyā.

N₂ : MS. No. 3, 738; vi Bauddhadarśana 5 Ka: Abhisamayālaṃkāra-ṭikā;

Ā. : Abhisamayālaṃkāra' ālokā Prajñāpāramitā-vyākhyā by Haribhadra. ed. by Unrai Wogihara.

Tib.: Tibetan version of the Abhis. -kārikā-śāstra-vṛtti (vid. "A study on the Abhisamayālaṃkāra-kārikā-śāstra-vṛtti")

N. } これらの略号は、チベット訳における Narthan 版のテキストおよび Peking 版のそれを
P. } 指示する。詳しくは上記の拙著を参照。

(1) 比治山女子短期大学紀要 第17号, 1983. (2) 島根大学教育学部紀要 第19巻, 1985.

CATURTHĀDHĪKĀRA-VIVṚTI

(fol.12b⁸) (1)
 pariññata-tri-sarvajñatā-vaśītārthaṃ punaḥ sarvākāra-mārgga-vastu-jñāna-saṃgrahaṇa
 tri-sarvajñatām bhāvayatīti sarvākārābhisambodhim āha/
 (2)
 vastu-jñāna-prakāraṇām ākāra itī lakṣaṇam/
 (fol.13a¹)
 sarvajñatānām traividhyāt trividhā eva te matā (1) itī/
 (3)
 nityādi-grāhaka-vipakṣasya pratipakṣa-dharmmatā-svabhāvānām anityādy-ālambana-
 jñāna-prakāraṇām ākāratvena vyavasthāpanam lakṣaṇan/ te ca tri-sarvajñatā-bhedāt tri-
 prakāra eva matā (5) itī/
 sāmānyenākārān nirddīśyedānim viséṣeṇāha/
 asad-ākāram ārabhya yāvan nīscalatākṛtiḥ/
 (a²)
 catvāraḥ prati-satyan te mārgge pañcadaśa smṛtā (2) itī/
 tatra sarvajñatādhikāreṇasad-anutpāda-vivekānavamardaniyāpadākāśāpravyāhārānāmā-
 gamanāsamhāryākṣayānutpatty-ākārā dvādaśa yathākramam anityādi-lakṣaṇā duḥkhādi-
 satya-traye
 kleśāvaraṇa-pratipakṣatvena eko 'nāsravo mārggaḥ sarvajñatayāpi pratyekabuddhāḥ saṃ-
 grhītā ity atas teṣāṃ jñeyāvaraṇa-pratipakṣatvena sāśravānāśravau bhāvanā-darśaṇa-mārgau
 dvāv itī trividho mārggaḥ/
 (a³)
 tatra prathame 'kāra-kājanakāsamkrānty-avinayākārās catvāro yathāsamkhyam mārggā-
 di-lakṣaṇāḥ/
 (6)
 dvitiye svapna-pratīśrutkā-pratibhāsa-marici-māyākārāḥ pañca yathākramam niḥsva-
 bhāvanūtpannāniruddhādi-sānta-prakṛti-parinirvṛti-lakṣaṇāḥ sāmānyena jñeyāvaraṇa-prati-
 pakṣa-bhūtāḥ/
 (7)
 tṛtīyo 'saṃkleśāvyaavadānānupalepāprapañcāmananācalākārāḥ ṣaṭ yathākramam saṃkle-
 śa-vyavadāna-kleśa-vāsanā-rūpādi-prapañca-svādhigama-parihāṇi-vikalpānām pratīniyata-
 jñeyāvaraṇānām pratipakṣa-bhūtā itī
 (a⁴)
 mārgga-satya-pañcadaśākārāḥ/
 samudāyena saptaviṃśatī itī sarvajñatākārāḥ/
 tad-anantaram mārggajñatākārān āha/
 hetau mārgge ca duḥkhe ca nirodhe ca yathākramam/
 aṣṭau te sapta pañceti ṣoḍaśeti ca kirttitā (3) itī/
 (a⁵)
 saṃkleśetara-pakṣāśrayeṇa samudaya-mārgga-satye kāraṇam duḥkha-nirodha-satye ca
 (a⁶)

(1) °to N₁. (2) °dho vaktavyaḥ/ Ā. (3) dharma Ā; chos űid Tib. (4) °sthānam Ā. (5) om. Tib. (6) go
 rims bshin du (=yathākramam) Tib. (7) jñeya-prati° N₁; śes bya baḥi sgrib paḥi gñen por Tib.

phalam ity artha-dvāreṇa nirdiṣṭe samudaya-mārgga-duḥkha-nirodha-satyēṣu yathāsaṃ-
khyam aṣṭav ity-ādy-ākārā boddhayā iti/

tatra virāgāsthāna-śāntārāgādveśāmoha-nihkleśa-nihśattvākārā yathākramam yo hetuś
chando rāgo nandī ca yaḥ samudaye rāga-dveśa-mohā yaḥ prabhavaḥ parikalpo yaḥ pra-
tyayaḥ sattvābhiniveśam tat-pratipakṣa-bhūtās trayas traya eka eka ity aṣṭav ākārā hetu-
satye/

apramāṇānta-dvayānanugamāsambhinnāpramāmiṣṭāvikalpāprameyasaṅgākārāḥ yathākra-
mam yaḥ sarva-sattvāvakāśado mārggo yathā ca sarva-sattvāvakāśado yo nyāyo yathā ca
nyāyo yā pratipattir yathā ca pratipattiḥ yac ca niryāṇam tat-svabhāvā dvau dvau dvāv eka
iti saptākārā mārgga-satyē/

anitya-duḥkha-śūnyānātmākārāḥ pañcamo 'lakṣaṇākāra-svabhāva iti pañcākārā duḥkha-
satye/

nirodhākāra-svabhāvā adhyātma-bahirdhobhaya-vastūnām nirodhenādhyātma-bahir-
ddhobhaya-śūnyatākārās trayah/śāntākāra-svabhāvāḥ prajñapty-ātmakasya śūnyatā-bhājana-
loka-paramārtha-saṃskṛtāsaṃskṛta-śāśvatocchedāntānavarāgra-saṃsārādhigata-dharmmāna-
vakārābhiniveśasya nirodhenāṣṭau śūnya-mahā-paramārtha-saṃskṛtāsaṃskṛtātyantānavarā-
grānavakāra-śūnyatākārāḥ/

prañitākārāḥ para-parikalpita-kāraka-nirodhena prakṛti-śūnyatākārāḥ/ niḥsaraṇākārā
viṣaya-bhrānty-ātmikānām prajñapty-lakṣaṇa-kāla-bhrāntinām nirodhena sarvva-dharmma-
lakṣaṇānupalambha-śūnyatākārās trayo niḥsaraṇākāra eva svabhāva-nirodhenābhāva-svabhā-
va-śūnyatākāra eka iti ṣoḍaśākārā nirodha-satyē/

samudāyena ṣaṭtriṃśad iti mārggajñatākārāḥ/

tad-anantaram sarvajñtākārān āha/

smṛty-upasthānam ārabhya buddhatvākāra-pāścimaḥ/

śiṣyāṇam bodhisattvānām buddhānāṃ ca yathākramam// (4)

saptatriṃśac catustriṃśat triṃśan nava ca te mataḥ/

tri-sarvajñatva-bhedena mārgga-satyānurodhata (5) iti/

sarvākārajñatayā sarvārya-pudgala-saṃgrahāt tri-sarvajñatā-saṃgrāhita-mārgga-dvāreṇa
yathāsaṃkhyam śrāvakānām saptatriṃśad bodhisattvānām catustriṃśad buddhānām triṃśan
nava cākārāḥ/ smṛty-upasthānam ārabhya buddhatvākāra-pāścimā matā iti/

(1.....1) sapta pañca ṣoḍaśākārā Ā. (2) om. Tib. & Ā. (3.....3) virāgākāram ārabhya yāvan niḥsattva°
Ā. (4) °śam iti tat- Ā. (5) °pakṣeṇa Ā. (6) om. Ā. (7) samudaya for hetu Ā. (8.....8) om. Ā; niryā-
nam iti dvau (9) °ma-lak° Ā. (10.....10) Ex. conj. these words are posted in the end of the sen-
tence; trayo nirodhākāra-svabhāvāḥ/ Ā. (11.....11) Ex. conj. śūnyatākārāḥ śāntākāra-svabhāvāḥ/
Ā. (12) Ex. conj. trayo niḥsaraṇākāra-svabhāvāḥ/ Ā. (13.....13) Ex. conj. śūnyatākāra eva niḥsaraṇā-
kāratmaka iti/ Ā. (14) om. Ā.

tatra sarvajñatāyām ādau vastu-parikṣā-mārgge catuḥ-satyāvātārāya sva-sāmānya-
lakṣaṇa-parikṣita-kāya-vedanā-citta-dharmma-smṛtyupasthānākārās catvārah/^(1…)

tato 'vatirṇasya vīryam iti vyāvasāyika-mārgge samyag-utpannānutpannayor akuśala-ku-
śalayor yathākramaṃ prahānānutpāda-vivṛddhy-utpatti-hetu-vīrya-samyak-pradhānākārās
catvārah/^(2…)

vīryavataś citta-karmanyaatāpādaṇam iti samādhi-parikarma-mārgge chanda-vīrya-
citta-mīmāṃsā-samādhi-prahāṇa-saṃskāra-samanvāgatarddhipādākārās catvārah/^(3…)

kṛta-citta-parikarmaṇa-ūṣma-mūrdha-prayoga ity abhisamaya-prayogika-mārggo ūṣ-
ma-mūrdha-svabhāva śraddhā-vīrya-smṛti-samādhi-prajñendriyākārāḥ pañca/^(4…)

adhigatośmādeḥ kṣānty-agradharma ity abhisamaya-samśleṣa-mārgge kṣānty-agradhar-
ma-svabhāva śraddhā-vīrya-smṛti-samādhi-prajñā-balākārāḥ pañca/^(5…)

viditośmādi-catuṣkasya satya-darśana-mārgga iti abhisamaya-mārgge smṛti-dharma-
pravacaya-vīrya-pṛiti-praśrabdhi-samādhy-upekṣā-samyak-sambodhy-aṅgākārāḥ sapta/^(6…)

parijñāta-satya-darśanasya bhāvanā-mārgga iti viśuddha-nairyāṇika-mārgge samyag-
dṛṣṭi-saṃkalpa-vāk-karmantājiva-vyāyāma-smṛti-samādhy-āryaṣṭāṅga-mārggākārā aṣṭāv
iti sarvajñatā-mārgādhiṣṭhānāḥ saptatṛiṃsad ākārāḥ śiṣyāṇām/^(7…)

mārggajñatāyām dṛṣṭi-pratipakṣa-mārgge dṛṣṭi-kṛta-pratipakṣas tan-nimitta-vitarka-
pratipakṣaḥ/ traidhātuka-prañidhāna-pratipakṣas cety evaṃsvabhāve yathākramaṃ śūnyān-
ātmākāra-svabhāvaṃ prathamam nirodha-mārgga-satyākāra-svabhāvaṃ dvitīyam/ anitya-
duḥkha-samudaya-satyākāra-svabhāvaṃ tṛtīyam vimokṣa-mukham iti vimokṣa-mukhākārās
trayaḥ/^(8…)

nirmāṇa-mārgge 'vibhāvita-vibhāvita-rūpa-saṃjñitvād yathākramaṃ adhyātma-rūpy-arū-
pi bahirddhā rūpāni paśyatīty etau nirmāṇavarāṇa-pratipakṣeṇa dvau vimokṣau/ śubhāsubha-
rūpa-nirmāṇe ca yathāsaṃkhyam ābhogaḥ prātikūlyāṇi ca saṃkleśas tat-pratipakṣeṇa śubham
vimokṣa-mukham kāyena sāksātkṛtvopasampadya viharatīty eko vimokṣa iti vimokṣākārās
trayaḥ/^(9…)

dṛṣṭa-dharma-sukhavihāra-mārgge mokṣānukūla-vihāra-mārgga-svabhāve catur-ārūp-
ya-samāpatty-ākārās catvārah/ śānta-vihāra-mārgga-svabhāve ca samjñavedita-nirodhākāra
eka iti pañcākārāḥ/ lokottara-mārgge caturddhyānārūpya-nirodha-samāpatty-ākārā nava/^(10…)

(1……1) Ex. conj. catvāro vastu-parikṣa-mārggaḥ Ā. (2……2) do.: catvāro vyāvasāyika-mārggaḥ/ Ā. (3……3) do.: catvārah samādhi-parikarma-mārggaḥ/ Ā. (4……4) do.: pañca samyag-abhisamaya-prayo-
gika-mārggaḥ/ Ā. (5……5) tat-svabhāvāḥ Ā. (6) °dharmma-prayoga Ā. (7……7) Ex. conj.: pañca sarva-
thābhisamaya-samśleṣa-mārggaḥ/ Ā. (8……8) do.: sapta bodhyāṅgāny abhisamaya-mārggaḥ/ Ā. (9……9)
do.: mārggākārā viśuddha-nairyāṇika-mārggaḥ/ Ā. (10) om. Ā. (11……11) Ex. conj. trayāḥ pratipakṣa-
mārggaḥ/ Ā. (12) dṛṣṭi for tan Ā. (13) vikalpa for vitarrka Ā. (14) tri-vimo° Ā. & Tib. (rnam par thar
paḥi sgo gsum) (15……15) Ex. conj. trayo nirmāṇa-mārggaḥ/ Ā. (16) samjñā° Ā. (17……17) Ex. conj.
pañcākārā dṛṣṭa-dharma-sukha-vihāra-mārggaḥ/ Ā. (18) °vaḥ Ā. (19……19) Ex. conj. °bhāvāḥ catvāras
catur-Ā. (20……20) do.: nava lokottara-mārggaḥ/ Ā.

(1...
prahāṇa-mārgge catuḥ-satya-saṃgr̥hita-kleśa-visaṃyoga-lakṣaṇānantarya-mārgākārās catv-
(a*)...1) (2...
ārah/ buddhatva-mārgge dānādi-pāramitākārā dasēti mārggajñatā-mārgādhiṣṭhānās catus-
trimśad ākāra bodhisattvānām//

niratisāyatvād eka eva mārgo 'sādhāraṇaḥ sarvākārajñatākārah/

tatra sthānāsthāna-karmma-vipāka-nānādhimukty-anekalokadhātva-indriya-parāpara-sa-
rvatragāminīpratīpat-saṃkleśa-vyavadāna-pūrvānusmṛti-cyuty-upapatty-āsrava-kṣaya-jñā-
na-balākārā daśa/ buddho 'ham ity ātma-pratījñāne rāgādīnām antarāyatvākhyāne sarvajña-
tādi-mārggasya niryāṇatva-prakāśane kṣīṇāsravatvenātmano 'bhyupagame paryanuyoktur abh-
āvena vaiśāradyākārās catvārah/ paryāye dharmma-lakṣaṇe janapada-bhāṣāyām dharmm-pra-
bhede ca viṣaye (4) yathākraman dharmmārtha-nirukti-patibhāna-pratisaṃvid ākāras catvārah/
na santi skhalita-ravita-muṣīti-smṛty-asamāhita-citta-nānātve-samjñā 'pratisaṃkhyāyope-
kṣākārāḥ (5) ṣaṭ/ na santi chanda-vīrya-smṛti-samādhi-prajñā-vimukti-hāny-ākārāḥ (6) ṣaṭ/ kāya-
vān-manas-karmmaṇām jñāna-pūrvāṅgamānuvarttanākārās trayah/ atitānāgata-pratyutpa-
nnāsaṅgāpratīhata-jñānākārās trayah/ ity aṣṭadaśāveṇika-buddha-dharmmākārāḥ/ sarva-
buddha-bhāṣita-tathatā-sarva-dharmma-vaśavarttana-svayambhū-sarvākārābhisambodha-bu-
ddhatvākārās traya iti sarvākārajñatā-mārgādhiṣṭhānā ekona-catvārimśad ākāra buddhānām/

(10... (a*) ...10)
tatra sarvajñatākārā anāsravāḥ sāsravās ca yathākramaṃ śrāvaka-bodhisattva-bhedena
mārggajñatākārāḥ sāsravā eva bodhisattvānām atyantam kleśāprahāṇāt/ (11...
(12) ...11)
mārggākārā anāsravā eva sarvākāra-sa-vāsana-kleśa-jñeyāvaraṇa-prahāṇena sarva-dhar-
mma-vaśa-varttitvāt samyak-saṃbuddhasyety ekatra gaṇyamānaṃ tri-saptaty-uttaram
(13)
ākāra-śatam ity ākārah/ (a*)

viśiṣṭa-prayogair ākāra bhāvayitavyās te ca prayoktāram vinā kathayitum aśakyā iti
śrāvāṇādi-bhājanaṃ prayoktāram āha/

kṛtādhikārā buddheṣu teṣūpta-śubha-mūlakāḥ/

mitraiḥ sanāthāḥ kalyāṇair asyāḥ śravaṇa-bhājanaṃ// (6)

buddhopāsana-saṃpraśna-dāna-śīlādi-caryayā/

udgraha-dhāraṇādīnāṃ bhājanatvaṃ satām matam (7) iti/

(1...1) Ex. conj. catvārah prahāṇa-mārgaḥ/ Ā. (2...2) do.: daśa buddhatva-mārgaḥ/ Ā. (3) °game ca pary° Ā. (4) om. Ā. (5) N₁ is different from Ā in composition. nāsti skalitam ravitam muṣīti-smṛtir asamāhita-cittam nānātva-samjñāpratisaṃkhyāyopekṣā cety evam ākārah ṣaṭ. Ā. (6) do.: nāsti chandataḥ vīryataḥ smṛtitaḥ samādheḥ prajñāyā vimuktes ca sakāśāt parihāṇir ity evam ākārah ṣaṭ. Ā. (7) vartina Ā. (8...8) Ex. conj. ekona-catvārimśad ākārah sarvākārajñatā-mārgādhiṣṭhānā bhavanti. Ā. (9) om. Ā. (10...10) Ex. conj. °anāsravāḥ sāsravās ca sarvajñatākārā Ā. (11...11) do.: anāsravā eva sarvākārajñatākārāḥ Ā. (12) om. Ā. (13) jñānitva for vaśa-varttitva Ā.

atīta-pratyutpanna-buddheṣv avaropitottapta-kuśala-mūlānām sāmānyena tathāgātānām
 kāyādy-upasthānārādhana-saṃśayārtha-pariprasna-dānādi-daśa-pāramitā-pratipattimatāṅ
 ca kalyāna-mitrair adhiṣṭhitānām yathākramam ākāra-lakṣaṇāyā mātur asyāḥ śravaṇa-gra-
 ntha-grahaṇārthāvismarāṇayoniśomanaskāra-bhājanatvaṃ buddhādinām matam iti/

prayoktāraṃ nirdīśyaivaṃ prayogān āha/

rūpādiṣv anavasthānāt teṣu yoga-niṣedhataḥ/
 tat-tathatā-gabhīratvāt teṣāṃ duravagāhataḥ⁽³⁾// (8)
 tad-apramāṇyataḥ kṛcchrāc cireṇa pratibodhataḥ/
 vyākṛtāv avivarttyatve niryāṇe sa-nirantare// (9)
 āsanna-bodhe kṣipraṅ ca parārthe 'vṛddhy-ahānitaḥ/
 dharmādharmmādy-adṛṣṭau ca rūpācintyādy-adarśane// (10)
 rūpādes tan-nimittasya tad-bhāvasyāvikalpakaḥ/
 phala-ratna-pradātā ca śuddhakaḥ sāvadhiś ca sa (11) iti/

rūpādiṣu niḥsvabhāvatayānavasthānam ayoga eva teṣu prayogaḥ/ teṣāṃ eva rūpādinām
 tathatā-svabhāvatvena gambhīra-duravagāhāpramāṇatety evam avabuddhānām yathāsaṃkh-
 yaṃ rūpādy-anavasthānāyoga-gambhīra-duravagāhāpramāṇa-prayogaḥ pañca/

prajñāpāramitāyām uttrāso 'nuttrāsaḥ samyag-grahaṇam āntarāyika-dharmma-varjanam
 satata-bhāvanam abhinavānāsra-va-dharmādhāratvaṃ dharmma-kāya-phalābhinirvarttanam
 dharmma-cakra-pravarttanam hāni-vṛddhy-adarśanam kāma-dhātva-anupalambho rūpādy-
 acintyākārāmananam rūpa-tan-nimitta-tat-svabhāvāvikalpanam/ prathama-phala-darśanam
 rūpa-visuddhiḥ samvatsarābhīyogānutsargga-ityādi-pratipattimatām

yathākramam kṛcchra-cirābhisaṃbodhe vyākaraṇa-lābhe 'vinivarttanīyatve niryāṇe nir-
 antaratve samyag-āsannābhisaṃbodhe kṣiprābhisaṃbodhe parārthe 'vṛddhy-aparihāṇau
 dharmādharmmādy-anupalambhe rūpādy-acintyākāra-nirodhe rūpādi-bhāvāvikalpe phala-
 ratna-pradāne viśuddhāv avaddhau ca pañcadaśa-prayogā iti viṅśati-prayogaḥ/

prayogānantaram guṇa-darśana-pūrvvakaṃ sutarām abhyasyante prayogā iti tad-guṇān
 āha/

mārāṇām śakti-hānyādiś caturdaśavidho guṇa (12a, b) iti/

māra-śakti-vyāghāto buddha-samanvāhāra-jñānatvaṃ buddha-pratyakṣikaraṇam sam-
 yak-saṃbodhy-āsannībhāvo mahārthatādi deśa-nirūpaṇam sarvānāsra-va-guṇa-paripūriḥ/
 kathā-puruṣatā abhedyatvam asādhāraṇa-kuśala-mūlotpattiḥ/ pratijñāyā yāthārthya-sam-
 pādanam udāra-phala-parigrahaḥ/ sattvārtha-pratipattiḥ/ niyati-lābha iti guṇāḥ

yathākramam buddhānām adhiṣṭhānam samanvāharaṇam jñāna-darśanam samīpibhava-

(1) matām N₁.; bshed do Tib. (2) om. T & Tib. (3) °gāhagāhataḥ N₁. (4) anusargga N₁. mi ḥdor ba Tib. (5) °saṃsbo° N₁. (6) guṇā vaktavyāḥ/ Ā. (7) dharma for guṇa Ā.

naṃ/ mahānuśaṃsanaṃ⁽¹⁾ kṛtya-karaṇaṃ pratipakṣa-dharmma-paripūraṇaṃ/ sarvākārajñatā-kathā-kathanaṃ/ sānāthya-karaṇaṃ udāra-prity-utpādanaṃ tat-pratijñā-vāg-anumodanaṃ/ gambhīra-dharmādhimokṣaṇaṃ/ sattvārtha-karaṇaṃ avikala-prajñāpāramitādhigamaṇaṃ ity eṣāṃ lābhenāvīparīta-prayogā^(15a¹) bhinandāsyotpadyanta iti caturdaśa guṇāḥ/⁽²⁾

tad-anantaraṃ ke punaḥ prayogāntarāya-karā doṣā yat-parivarjanena prayogā bhāvā-yitavyā iti/ tad-antarāya-karān doṣān āha/⁽³⁾

doṣās tu ṣaḍ vibodhavyāś caturbhir daśakaiḥ saheti/ (12c, d)⁽⁴⁾

kṛcchra-prāptir atyāśu-pratibhānatā / kāya-dauṣṭhulyaṃ citta-dauṣṭhulyaṃ / ayoga-vihita-svādhyāyādītā-vaimukhya-nimitta-grāhitā-hetv-abhiniveśa-bhramśaḥ / prañitāsvāda-bhramśaḥ/ sarvathottama-yāna-graha-bhramśaḥ/ sadoddeśa-bhramśa iti prathamam daśa-kam/⁽⁵⁾

hetu-phala-sambandha-bhramśo niruttara-bhramśo bahu-vidha-viśaya-vikalpa-pratibhā-notpādo likhanābhiniveśo 'bhāvābhiniveśo 'kṣarābhiniveśo 'nakṣarābhiniveśo jana-padādi-manaskāro lābha-satkāra-ślokaśvādanam amārgopāya-kuśala-mārggaṇam iti dvitīyam daśa-kam/⁽⁶⁾

yathāsaṃkhyam śrāvaṇika-daiśikānyatara-pūrvva-pāścād-adhisambandhena cchanda-ki-lāsa-vaidhūryam/ cchanda-viśaya-bheda-vaidhūryam alpeccchānalpeccchā-vaidhūryam dhūta-guṇa-yogāyogau kalyānākalyāna-dharmatvam tyāga-mātsaryam dānāgrahaṇam udghāṭita-vipañcita-jñatā-sūtrādi-dharmmābhijñānabhijñatā / ṣaṭ-pāramitā-samanvāgamāsamanvāga-māv iti tṛtīyam daśakam /⁽⁷⁾

tathāivopāyanupāya-kausālam dhāraṇi-pratīlambhāpratīlambhau likhitukāmālikhitukāmā-tā vigatāvigata-kāma-cchandāditvam iti catuṣṭayam apāya-gati-vaimukhyam sugati-gamana-saumanasyaṇ ca dvayam daiśika-śrāvaṇikānyatara-pūrvva-pāścād abhisambandhena⁽⁸⁾

yathāsaṃkhyam ekāki-parśad-abhirāmāta 'navakāśa-dānānubandha-kāmitvam āmiśa-kiñ-catkābhilāśa-tad-adātu-kāmāta/ jivitāntarāyanantarāya-dig-gamaṇam iti catuṣṭayam catur-tham daśakam/⁽⁹⁾

tathāiva durbhikṣa-dig-gamaṇāgamaṇam caurādy-ākulita-dig-gamaṇāgamaṇam/ kulāva-lokana-saumanasyam daurmanasyam iti trikam/ māra-bheda-prayogaḥ prativarṇīkopasam-hāro 'yathāviśaya-sprhotpādanaṃ aparām trikam iti ṣaḍ/⁽¹⁰⁾

evam ṣaṭ-catvāriṅśad doṣāḥ/⁽¹¹⁾

yathāsaṃkhyam guṇa-doṣādāna-tyāgena prayogā bhāvāniyā lakṣaṇa-jñāna-pūrvvakam iti doṣānantaram tal-lakṣaṇam āha/^(12...13)

(1) °ānuśaṃsa Ā. (2) sbyor ba la mñon par dgaḥ ba la (prayogābhinandasya ?) Tib. Tripaṭhi's Text; prayogānumodanāt. (3) yeṣāṃ Ā. (te prayogāntarāya-karā doṣā yeṣāṃ) (4) om. Ā. (5) ca for tu Ā. (6) yānāgra° N₁; kun du ḥdsin pa Tib.; om. Ā. (yāna-bhr°) (7) °nākakalya N₁. (8) °le Ā. (9) °te Ā. (10) kamādi-cchandatve Ā (11) danta N₁, spyin par Tib. (12...13) Ex. conj. doṣānantaram yathā-samkhyam... pūrvvakam iti Ā. (13) prayogaṇam for tal Ā.

(a⁷)
 lakṣyate yena taj jñeyam lakṣaṇam trividhañ ca tat/
 jñānam viśeṣaḥ kāritraṃ svabhāvo yaś ca lakṣyata (13) iti/
 karaṇa-sādhanena prayogā lakṣyante 'neneti jñānam viśeṣaḥ kāritraṃ karma-sādha-
 nena ca lakṣyata iti sva-svabhāvo lakṣaṇam iti caturvidhaṃ lakṣaṇam jñeyam/
 tatra tāvaj jñāna-lakṣaṇam tri-sarvajñatā-bhedena bhidyamānam sarvajñatā-dvāreṇāha/
 tathāgatasya nivr̥ttau loke cāluḥjanātmake/
 sattvānāṃ citta-caryāsu tat-saṃkṣepe bahir-gatau// (14)
 akṣayākāratāyāñ ca sarāgādaḥ pravistr̥te/
 mahadgate 'pramāṇe ca vijñāne cānidarśane// (15)
 adṛśya-citta-jñānañ ca tad unmiñjādi-saṃjñakaṃ/
 punas tathatākāreṇa teṣāṃ jñānaṃ ataḥ paraṃ// (16)
 tathatāyāṃ⁽²⁾ muner bodhe tat-parākhyānam ity ayaṃ/
 sarvajñatādhikāreṇa^(b¹) jñāna-lakṣaṇa-saṃgraha (17) iti/

tathāgatotpādo 'vinaśvara-lokaḥ sattva-citta-caritaṃ citta-saṃkṣepaś citta-vikṣepaś
 cittākṣayākāraḥ/ sarāgādi-cittam/ ādi-sabdopāttaṃ virāgādi-cittam/ vipula-cittam/ ma-
 hadgata-cittam/ apramāṇa-cittam/ anidarśana-cittam/ adṛśya-cittam/ unmiñjitādi-cittam/
 unmiñjitādi-tathatākāraḥ/^(b²) tathāgata-tathatāvabodha-tat-para-samākhyāna-prajñāpanam ity
 eṣāṃ yathāvaj-jñānākāraṇiḥ ṣoḍaśa-prakārair vidhivat sarvajñatā-prayogā lakṣanta iti jñānaṃ
 lakṣaṇam sarvajñatā-saṃgr̥hitaṃ/

tad-anantaram mārggajñatā-dvāreṇāha/
 śūnyatve sānimitte ca prañidhāna-vivarjane/⁽³⁾
 anutpādānirodhau dharmmatāyā akopane// (18)
 asaṃskāre avikalpe ca prabhedālakṣaṇatvayoḥ/
 mārggajñatādhikāreṇa jñāna-lakṣaṇam iṣyata (19) iti/

śūnyānimittaprañihitāny anutpādānirodhāv ādi-śabdopāttasaṃkleśāvvyavadānābhāva-sva-
 bhāvanisritākāśa-lakṣaṇāni ṣaṭ/ dharmmatā 'vikopanam anabhisaṃskāro 'vikalpaḥ/ prabhedo
 'lakṣaṇam ity eṣu jñānākāraṇiḥ ṣoḍaśa-prakārair yathāvan mārggajñatā-prayogā lakṣyanta iti
 jñāna-lakṣaṇam mārggajñatā-saṃgr̥hitaṃ/

tad-anantaram sarvākārajñatā-dvāreṇāha/
 sva-dharmmam upanīṣṛitya vihāre tasye satkṛtau/
 gurutve mānanāyāñ⁽⁴⁾ ca tat-pūjā 'kṛtakatvayoḥ// (20)
 sarvtra-vṛttimaj jñānam adṛṣṭasya ca darśakam/
 lokasya śūnyatākāra-sūcaka-jñāpakākṣagaṃ//^(b⁵) (21)⁽⁵⁾

(1) °jñake N₁. (2) tathāyā N₁. de bshin ñid Tib. (3) °jite N₁. (4) mānanayāñ N₁. (5) śū° N₁.

acintya-śāntatādarśi loka-saṃjñā-nirodhi ca/

jñāna-lakṣaṇam ity uktaṃ sarvākārājñatā-naya (22) iti/

tasya tathāgatasya svadharmmopaniśraya-vihāraḥ/ satkāro gurukāro mānanā-pūjanā
'kṛtakatvaṃ sarvatraga-jñānam adṛṣṭārtha-darśanam⁽¹⁾ loka-śūnyatākāro^(b*) loka-śūnyatā-sū-
canaṃ loka-śūnyatā-jñāpanam loka-śūnyatā-darśanam/ acintyatā-darśanam śāntatā-darś-
anam loka-nirodhaḥ saṃjñā-nirodhaḥ/ iti eṣu jñānākāraiḥ ṣoḍaśa-prakāraiḥ yathāvat sar-
vākārājñatā-prayogā lakṣyanta⁽³⁾ iti jñāna-lakṣaṇam sarvākārājñatā-saṃgrhitam/

evaṃ navabhir antara-ślokair jñāna-lakṣaṇam abhidhāya samāna-rūpatayā jñānākāreṇa^(b*)
paricchinnānām viśeṣo jñeya iti jñāna-lakṣaṇānantaram viśeṣa-lakṣaṇam antara-ślokenāha/
acintyādi-viśeṣeṇa viśiṣṭaiḥ satya-gocaraiḥ/

viśeṣa-lakṣaṇam ṣaḍbhir ddaśabhiś coditam kṣaṇair (23) iti/

acintyātulyādi-viśeṣa-viśiṣṭair duḥkhādi-satya-viśayaiḥ ṣoḍaśabhir dharmmānvaya-jñā-
na-kṣānti-jñāna-kṣaṇair lakṣyante mārggajñatādi-prayogā iti viśeṣa-lakṣaṇam/

kaḥ punar acintyādi-viśeṣa ity antara-śloka-trayam āha/

acintyātulyate meya-samkhye⁽⁷⁾yoḥ samatikramau/

sarvārya-saṃgraho vijñā-vedyāsādhāraṇa-jñate// (24)

kṣiprajñānyūna-pūraṇatve pratipat-samudāgamau/

ālambanam ca sādharām sākalyam saṃparigrahaḥ// (25)

anāsvādāś ca vijñeyo viśeṣaḥ ṣoḍaśātmakaḥ/

viśeṣa-mārgo mārggebhyo yenānyebhyo viśiṣyata⁽⁹⁾ (26) iti/

samyag-buddhādi-parigrhīta-prajñā-balena acintyatvam atulyatvam meya-samatikramaḥ
samkhyā-samatikramaḥ/

sarvārya-pudgala-saṃgrahaḥ/ pañcita-puruṣa-vedaniyatvam śrāvakādy-agocara-vastu-
parijñānam sva-nayāpekṣam kṣiprābhijñatā-jñānam/

saṃvṛti-paramārthāśrita-sarva-dharmmānyūnāparipūrṇa-bhāva-tri-maṇḍala-parisuddhi-
dānādi-pāramitā-tivra-pratipattiḥ / samyak-prayogāneka-kalpopārjita-puṇya-jñāna-samud-
āgamo 'vikala-sarva-dharmmālambanam/

dharmma-dhātu-svabhāva-bodhisattvādihāraḥ prañidhānādi-paripūrṇa-kāraṇa-sāmagri
kalyāṇa-mitropāya-saṃparigraho anabhiniveśānāsvādanam/

ṣoḍaśātmakam iti duḥkhādi-satya-kṣaṇānām yathākramam viśeṣo

yena śrāvakādi-mārggebhyo bodhisattvādinām mārggajñatādi-dvaye viśeṣa-mārgo vi-
śiṣyate 'tas teṣam yathokta-viśeṣa-vikalo 'bhijñādy-utpādana-lakṣaṇatvena sugamatvān nokta
iti/

(1) darśaka Ā. (2) °korair N₁. (3) lakṣyata N₁. (4) viśeṣo N₁. (5) °antara-vi° N₁, kyi ḥog tu Tib. (6) lakṣante N₁. (7) °khyayoḥ N₁; °khyeya-sam° Ā. (8) vijñeyo N₁. (9) viśeṣyate N₁. (10) °jñātama-jñā° N₁. (11) om. Tib. & Ā.

viśeṣa-lakṣaṇenāvaccinnānāṃ kiṃ kārītram iti kārītra-lakṣaṇaṃ antaraśloka-dva-
yenāha/

hitam sukhaṃ ca trāṇaṃ ca śaraṇaṃ layanaṃ nṛṇāṃ/
parāyaṇaṃ ca dvīpaṃ ca pariṇāyaka-saṃjñakaṃ// (27)
anābhogaṃ tribhir yānaiḥ phalāsākṣāt-kriyātmakaṃ/
yaścīmaṃ gati-kārītram idaṃ kārītra-lakṣaṇaṃ (28) iti/

^(a*)
anāgata-sukhaṃ tadātva-sukhāduḥkhāvīpāka-dharmmatopasaṃhārārthena hitādi-kārītra-
trayaṃ sarvajñatāyām ātyantika-hitam/ duḥkha-hetu-nivarttanaṃ/ saṃsāra-nirvāṇa-samatā-
dhigamaḥ/ sva-parārthādhigamādhāra-bhāvaḥ parārtha-pratipattir anābhoga-pravṛtta-sat-
tvārtho yāna-traya-niryāna-phalāsākṣātkaraṇaṃ

ity eṣāṃ yathākālaṃ yathāvad upasaṃhārārthana-śaraṇādi-kārītra-saptakam mārgga-
jñatāyām sarvākārajñatā-sarva-dharmma-deśanopasaṃhārārthena gati-kārītram ekaṃ sarvā-
kārajñatāyām iti vyāpārākārair yathāvat tri-sarvajñatā-prayogā lakṣyanta iti kārītra-lakṣa-
ṇaṃ/

kārītra-lakṣaṇena viditānāṃ kaḥ svabhāva iti svabhāva-lakṣaṇaṃ antaraśloka-trayenā-
ha/

kleśa-liṅga-nimittānāṃ vipakṣa-pratipakṣayoḥ/
viveko duṣkaraikāntāv uddeśo 'nupalambhakaḥ// (29)
niṣiddhābhīniveśāś ca yaś cālambana-saṃjñakaḥ/
vipratyayo 'vighāti ca so 'padāgatya-ajātikaḥ// (30)
tathātānupalambhāś ca svabhāvaḥ ṣoḍaśātmakaḥ/
lakṣmeva lakṣyate ceti caturthaṃ lakṣaṇaṃ matam (31) iti/

^(a*)
rāgādi-kleśasya tat-kāya-dauṣṭhulya-liṅgasya tad-yoniśomanaskārādi-nimittasya rāgārā-
gādi-vipakṣa-pratipakṣayoś ca śūnyatvena viveka-svabhāvāś catvārah sarvajñatāyām/

paramārthāvidyamāna-sattva-nirvāṇa-duṣkaraḥ/ yānāntarāpāta-lakṣaṇaikāntikaḥ/ ci-
ra-kāla-sādhyāgratādy-udeśaḥ/ bhāvya-bhāvaka-bhāvanānupalambaḥ/ pratiṣiddha-samasta-
vastv-abhīniveśa iti evam saṃjñakāḥ svabhāvāḥ pañca mārggajñatāyām/

sarvajñatā-mārggajñatā-saṃgrhita-vastu-viśeṣālambanaṃ/ lokānuṣṭhānodgrahaṇādi-vipa-
rīta-deśanā-vipratyanikaḥ/ rūpādy-apratighāta-jñānaṃ/ jñeya-jñānānupalambhād apadaḥ/
tathatā-anāgamaṇaṃ/ niḥsvabhāva-rūpādy-anutpādaḥ/ bhāvābhāvādi-tritaya-rūpa-tathatā-
anupalambha ity evaṃ nāmadheyāḥ svabhāvāḥ sapta sarvākārajñatāyām

(1) °āvaccicchi° N₁. (2) lakṣiva N₁ & Tripaṭhi's Text; mtshon cha (bya for cha in NP) lta bur Tib. But lakṣaṇavān, used in Haribhadra's Commentary, so lakṣman < lakṣma(n. sg. Nom.) + iva < lakṣmeva. (3) dharma for bhāvanā in Tib. (sgom pa poḥi chos)

ity evaṃ ṣoḍaśa svabhāvair yathāvat tri-sarvajñata-prayoga lakṣaṇavān iva lakṣyata iti
evaṃ caturthaṃ svabhāva-lakṣaṇam matam iti/⁽¹⁾

tad evam ekatra gaṇyamānāny ekādaśadhikāny asiti lakṣaṇāni bhavanti/
yathokta-prayoga-parijñānaṃ mokṣabhāgiya-kuśala-mūlavata eveti mokṣabhāgiyaṃ āha/
animitta-pradānādi-samudāgama-kausalāṃ/
sarvākārabodhe 'smin mokṣabhāgiyaṃ iṣyata (32) iti/

animittāmbana-jñānakāreṇa dānādi-pāramitānaṃ sarvākārajñatāntānaṃ svasantāne
prādurbhāve kauśalam asmin sarvākāravābodhe mokṣabhāgiyaṃ iṣṭam iti/⁽²⁾

kin tat kauśalam iti tat-pratipādane 'ntaraślokāv āha/^(b*)
buddhādy-āmbanā śraddhā vīryaṃ dānādi-gocaraṃ/
smṛtir āśaya-sampattiḥ samādhir avikalpanā// (33)
dharmmeṣu sarvair ākārair jñānaṃ prajñeti pañcadhā/
(3... ..3)
sambodhis tikṣṇaiḥ subodhā mṛdubhir mateti/ (34)

anindriya-svabhāvā viśiṣṭā eva śraddhā-vīrya-smṛti-samādhī-prajñā yathāsamkhyāṃ
buddha-dānāśaya-sampattī-avikalpana-sarvadharmma-sarvākāra-parijñānādi-viṣayāḥ pañca-^(b*)
dhopāya-kauśalāṃ/

evam api na sarvair anuttarā bodhiḥ prāpyā/ yato dharmmateyam yat tikṣṇair adhi-⁽⁴⁾ ^(5... ..5) ^(6... ..6) ^(6... ..6)
mātraiḥ śraddhādibhiḥ samyak-sambodhiḥ subodhā mṛdubhis tair eva durbodhety arthād
idam akṣiptaṃ/ madhyaiḥ pratyekabodhir mṛdubhiḥ śrāvaka-bodhir iti/^(b*)

utpanna-mokṣabhāgiyasyotsāhino nirvedhabhāgiyaṃ iti nirvedhabhāgiyaṃ āha/
āmbanaṃ sarva-sattvā uṣmaṇām iha śasyate/
sama-cittādir ākāras teṣv eva daśadhoditaḥ// (35)
svayam pāpān nivṛttasya dānādyeṣu sthitasya ca/
tayoṃ niyojanānyeṣāṃ varṇa-vādānukūlate// (36)
mūrdhagaṃ sva-parādhāraṃ satya-jñānaṃ tathā kṣamā/^(b*)
tathāgradharmā vijñeyāḥ sattvānām pācanādibhir (37) iti/

iha sarvākārābhisambodhe sama-maitra-hitāpratighāvihethanā-cittākāraiḥ pañcabhir
mātā-pitṛ-citta-bhrātṛ-bhagini-citta-putra-duhitṛ-citta-mitrāmātya-citta-jñāti-sālohita-ci-⁽⁷⁾ ⁽⁷⁾ ⁽⁷⁾ ⁽⁷⁾
ttākāraiḥ cāparaiḥ pañcabhiḥ sattvāmbane gatam uṣmagāṃ/

samāsato 'kuśale kuśale ca yathāsamkhyāṃ hānopādāna-dvāreṇa nivṛtti-sthitasyātmanas
tad-dvāreṇa pareṣāṃ ca pāpa-nivṛtti-kuśala-sthityor niyojanaṃ dvāv ākārau/ svayaṃ
tathaiva pravṛttānām anyeṣāṃ varṇa-vādānukūla-bhāvau dvāv ākārau/ dharmma-prabhedena⁽⁸⁾

(1) om. Tib. (2) °rābhisambo° Ā. (3...3) Ex. conj. tikṣṇaiḥ subodhā sambodhir Ā. (4) samyak-sam-
bodhiḥ Ā. (5...5) Ex. conj. dharmmateyam yato Ā. (6...6) om. Ā. (7) om. Ā. (8) anyeṣāṃ Ā.

tv anantākārā ity ebhiḥ sattvālabane mūrddhagaṃ/
 yathā mūrddhage sva-parāśraya-bhedenāmbanākārās tathaiva niyojana-varṇa-vādā-
 nukūlatvākāraiḥ sva-parāśraya-pratiṣṭhā-duḥkhādi-satyālabane kṣamā/
 pūrvavat sva-para-pratiṣṭhitair eva pācana-mocanādy-ākāraiḥ sattvālabane 'gra-
 dharmmā iti nirvedhabhāgiyaṃ/
 sarvākāra-mārgga-vastu-vibhāvanā-bhedena yathākramaṃ sarvākārajñatādi-trividhe
 'bhisamaye laukika-nirvedhabhāgiyādhigama-pūrvvako lokottara-darśana-bhāvanā-margādhi-
 gamaḥ/
 sarvākārābhisambodhādu tu trividhe abhisamaye bhāvanottarottarāvasthā-viśeṣena sar-
 vākāraṃ viśeṣa-mārgga-saṃgr̥hitam jñānam anāśravam mṛdu-madhyādhimātra-krameṇotpa-
 dyata iti sakṛd-utpatti-nirāsāya nirvedhabhāgiyādi-vyapadeśo 'bhīhita iti jñeyam/
 avaiivarttika-bodhisattva-saṃghasya yathokta-nirvedhabhāgiyaṃ ity avaiivarttika-bodhi-
 sattva-saṃgha-lakṣaṇam āha/
 nirvedhāṅgāny upādāya darśanābhyāsa-mārggayoḥ/
 ye bodhisattvā varttante so 'trāvaivarttiko gaṇa (38) iti/
 nirvedhabhāgiya-catuṣṭāye vakṣyamāna-darśane-mārgge bhāvanā-mārgge ca tat-tad-
 adhigama-yogena ye sūrayo varttante te śaikṣo 'vaivarttika-bodhisattva-saṃgha iti/
 kiṃ lakṣaṇam āsāṃ kārye naiśāṃ iti nirvedhabhāgiya-sthānām tāval-lakṣaṇam antara-
 ślokenaikenāha/
 rūpādibhyo nivṛṭty-ādyair līṅgair viṃśatidhairitaiḥ/
 nirvedhāṅga-sthitasyedam avaiivarttika-lakṣaṇam// (39)
 rūpādi-nivṛṭti-nirvicikitsādy-ākārair viṃśati-prakārair nirvedhabhāgiya-sthānām avai-
 varttika-lakṣaṇam jñeyam iti/
 ke punas te nivṛṭtādy-ākārā iti tat-pratipādanāya 'ntaraślokān āha/
 rūpādibhyo nivṛṭtiś ca vicikitsā 'kṣaṇa-kṣayau/
 ātmanaḥ kuśala-sthasya pareṣāṃ tan-niyojanam// (40)
 parādhāraṇ ca dānādi gambhīre 'rthe 'py akāṅkṣaṇam/
 maitraṃ kāyādy asaṃvāsaḥ pañcadhāvaraṇena ca// (41)
 sarvānuśaya-hānaṃ ca smṛti-saṃprajñatā śuci/
 civarādi śarīre ca kṛmīṇām asamudbhavaḥ// (42)
 cittākauṭilyam ādānaṃ dhūtasāyāmsarādītā/
 dharmmatā-yukta-gāmitvaṃ lokārthaṃ narakaiśaṇa// (43)

(1) adhiṣṭhāna for āśraya Ā. (2) °ṣṭha N₁. (3) aiva N₁; kho na Tib. (4) om. N₁; go rims bshin du Tib. (5.....5) N₂, Ā & Tib.; tri-sarvajñatābhisamaye N₁. (6) om. Ā; °giya-pūr° (7) pūrva-loko° Ā. (8) Not rendered in Tib. (9) anāśra° Ā. (10) kecit for jñeyam Ā. (11) sūrayo N₂, dpah bo Tib. (12) om. Tib. (13) °yaṃ N₁. (14) °neya N₁. (15) akākṣa° N₁.

parair aneyatā mārasyānya-mārgopadeśinah/
 māra ity avabodhaś ca caryā buddhānumoditā// (44)
 ūṣma-mūrdhasu sa-kṣāntiṣv agradhammeṣv avasthitah/
 liṅgair amibhir viṣṣatyā sambodher nna vivarttata (45) iti/

- 1) svabhāvasaṃvedyamānatvena rūpādi-dharmma-nivṛttir
- 2) avetya-prasāda-lābhena vicikitsā-kṣayah/
- 3) prañidhāna-saṃrddhyā mithyādṛṣṭi-naraka-preta-tiryag-upapatty-buddha-vacanāśra-
 vaṇa-pratyanta-jana-pādotpādendriya-jaḍa-mūka-bhāva-dīrghāyuṣka-devopapattaya ity
 aṣṭākṣaṇa-kṣayah/
- 4) kāruṇikatayā sva-para-kuśala-dharmma-niyojanaṃ/
- 5) parātma-parivarttatkatvena para-sattva-viṣaya-pariṇāmita-dānādi
- 6) samyag-dharmmāvabodhena gambhīrārthe kāmikṣā 'kāraṇaṃ/
- 7) para-hita-pratipannatvena maitraṃ kāya-vān-manas-karma/
- 8) prayoga-sampattyā kāma-cchanda-vyāpāda-styāna-middhauddhatya-kauṛṭya-vicikitsā
 pañca-nivaraṇāsamvāsaḥ/
- 9) vibhāvita-pratipakṣatvenāvidyādi-sarvānuśaya-hānaṃ/
- 10) nitya-samāhitatvena smṛti-saṃprajñānaṃ/
- 11) cauṣa-samudācāratvena śuci-paribhogya-civarādīnīty ākārair ekādaśabhiḥ/
- 12) lokābhyudgata-kuśala-mūlatvena śarīre 'śīti-kṛmi-kula-sahasrāsambhavaḥ/
- 13) kuśala-mūla-viśuddhyā cittāvakraṭā/
- 14) lābha-satkārādi-nirapekṣatvena pānśukūlikatvādi-dhūtaguṇa-samādānaṃ/
- 15) dānādi-viśeṣa-pratipattyā tad-virodhi-mātsarya-dauṣṣilyādy-abhāvaḥ/
- 16) sarva-dharmma-saṃgrahitvena dharmmatāvirodha-prajñāpāramitā-yoga-gamaṇaṃ/
- 17) svātmikṛta-jagattvena parārtha-narakābhilāṣa ity ākārīḥ ṣaḍbhiḥ/
- 18) adhigata-saṃpratyaya-dharmmatvenāpara-praṇayanaḥ/
- 19) vidita-buddhatvopāya-kausālatvena pratirūpaka-mārgopadeśaka-mārasya māratvāvabo-
 dha ity ākāra-dvayena/
- 20) tri-maṇḍala-viśuddhyā sarvatra pratipattir buddhānumoditety ākāreṇaikena/
 yathākramaṃ ūṣma-mūrdha-kṣāntya-agradharmmeṣu sthito bodhisattvo 'nuttara-bodher
 na nivartta iti/ liṅgair amibhir viṣṣatyā lakṣaṇīyaḥ/
 nirvedhabhāgiyāvavarttika-lakṣaṇānantaram darśana-mārggāvavarttika-lakṣaṇaṃ anta-
 raślokenaikenāha/

(1) N₁ Ā, but according to Tib. indriya-vaikalya?: dhan po ma tshañ ba. (2) sarva for para Ā. (3) dharma for artha Ā. (4) akāṅkṣaṇa Ā. (5) °bhoga N₁. (6) °rādity N₂. (7) kāya for śarīra Ā. (8) akauṣīlya for avakraṭā Ā. (9) pāramitā-vipakṣa for tad-virodhi Ā. (10) °grahād Ā. (11) sattva-dhātutvena for jagattvena Ā. (12.....12) Ex. conj. buddhānumodita-pratipatti Ā. (13) °giya-sthāvai Ā. (14) mārga-sthāvai° Ā.

kṣānti-jñāna-kṣaṇāḥ saṭ ca pañca pañca ca dṛk-pathe/
bodhisattvasya vijñeyam avavarttika-lakṣaṇam (46) iti/

ṣoḍaśa duḥkhādi-satya-dvāreṇa dharmānvaya-jñāna-kṣānti-jñāna-kṣaṇā bodhisattvānām
darśana-mārgga-sthānām avavarttika-lakṣaṇam/

kim-ākārāḥ kṣaṇa lakṣaṇam^(b⁶) ity ākārān pañcabhir antaraślokair āha/

rūpādi-samjñā-vyāvṛttir dārḍhyam cittasya hinayoḥ/
yānayoḥ vinivṛttis ca dhyānādy-aṅga-parikṣayaḥ// (47)

kāya-ceto-laghutvaṃ ca kāma-sevābhyupāyikī/
sadaiva brahma-cāritvam ājīvasya viśuddhatā// (48)

skandhādāv antarāyeau sambhāre sendriyādike/
samare matsarādau ca neti yogānuyogayoḥ// (49)

vihāra-pratiśedhaś ca dharmasyāṅor alabdhatā/
niścitatvaṃ sva-bhūmau ca bhūmi-tritaya-samsthitiḥ// (50)

dharmmārthaṃ jivita-tyāga ity amī ṣoḍaśa kṣaṇāḥ/
avavarttika-liṅgāni dṛṅ-mārgga-sthasya dhimata (51) iti/

- 1) sva-lakṣaṇa-śūnyatvena rūpādi-dharmmāvabodha-vyāvarttanam/
(1... ..1) (b⁷)
- 2) buddhādy-adhiṣṭhānenānuttara-bodhi-citta-dṛḍhatā/
(2... ..2)
- 3) mahāyāna-dharmma-viśiṣṭa-pratipattiyā śrāvaka-pratyekabuddha-yāna-citta-vinivar-
tatanam/
- 4) dharmma-pravicaya-sāmarthyād dhyāna-rūpya-samāpattiyādy-utpatti-samyag-aṅgam
parikṣaya ity ākāra-catuṣṭayaṃ duḥkhe/
(3... ..3)
- 1) apagata-kuśalatvena kāya-ceto-lāghavaṃ/
(4) (5)
- 2) sattva-vinayanopāya-kausāla-sāmarthyād anabhiniveśa-kāmapabhogo
(b⁸)
- 3) viśayādinava-darśanena sadā brahma-cāritvaṃ/
(6)
- 4) sat-puruṣa-dharmmatayā samyag-upakaraṇājīva-viśuddhatety ākāra-catuṣṭayaṃ sam-
udaye/
(7... ..7) (8... ..8)
- 1) śūnyatāvasthitatvena skandhāyatana-dhātuṣu na yogānuyogau kāryav ity evaṃ yogā-
nuyoga-vihāra-pratiśedhaḥ/
(9... ..9)
- 2) nirsta-vipakṣatvenādhiḡamāntarāya-dharmme pūrvvatat yogānuyoga-vihāra-pratiśed-
haḥ/
(18a¹) (10... ..10)
- 3) pariñāta-vikalpa-doṣatvena bodhi-sambhāre dānādau pūrvvatat yogānuyoga-kathā-
vihāra-pratiśedhaḥ/

(1...1) om. Ā. (2...2) om. Ā. (3...3) dhyānādy-aṅga-pari° Ā. (4) mayopama-bhāvanā for sattva-
vinayana Ā. (5) °yena Ā. (6) °ddhatva for °ddhatā Ā. (7...7) Ex. conj. dhātva-āyatana Ā. (8...8)
om. Ā. (9...9) dharmma-katha-yo° Ā. (10...10) °bhāra-bhūta-dānādi-pracura-vicitra-dharmmasena-
katha-yo° Ā.

- 4) grāhya-grāhakayor ^(1...) heyatvenendriyāśraya-rāgādi-saṃgrāme ^{...1)} pūrvavad yogānuyoga-vihāra-pratiṣedha ity ākāra-catuṣṭayam nirodhe/
 1) dānādi-viśeṣāvabodhena ⁽²⁾ mātsarya-dauśilyādau ⁽³⁾ yogānuyoga-vihāra-pratiṣedhaḥ/
 2) sarva-dharmma-tri-mokṣa-mukha-svabhāvatvenāṇu-mātrādhigama-dharmmānupalab-dhir
 3) abhisampratyaya-lābhena ⁽⁶⁾ tri-sarvajñatātmaka-svabhūmi-traye ^(7...) yathāvan niścitatvaṃ ^{...7)} samsthitih/
 4) ekānta-nimnatvena ⁽⁸⁾ sarvākārajñatādi-dharmmārtham jivita-tyāga ity ākāra-catuṣṭayam mārge

ity amī ṣoḍaśa-ākāra-saṃgr̥hitaḥ kṣānti-jñana-kṣaṇāḥ samyag adhigataḥ santo 'nabhi-niṣṭa-grāhya-grāhakākāra-suddha-laukika-prṣṭha-citta-saṃgr̥hita-svānūrūpa-kārya-rūpā-di-saṃjñā-vyāvṛṭty-ādi-jananād ^(a*) darśana-mārgga-sthāvaivarttika-bodhisattva-lakṣaṇāni/
 adhigamānūrūpa eva sarvatra yoginām vyavahāro 'nyatra sattva-vinayana-prayojana-vaśāt iti jñāpanayopacarenoktāni/ anyathā katham yogi-santāna-pratyātmavedyāḥ kṣaṇāḥ ⁽¹¹⁾ para-pratipattaye ⁽¹²⁾ lakṣaṇāniti/ ^(a*)

tad-anantaram bhāvanā-mārgga-sthāvaivarttika-lakṣaṇam iti bhāvanā-mārgga-viśeṣaṇam
 “nāgr̥hita-viśeṣaṇā viśeṣye buddhir utpadyata”

iti nyāyat tavad āha/

gambhīro bhāvanā-mārgo gambhīryam śūnyatādikaṃ/
 samāropāpavādānta-muktatā sā gambhīrateti/ (52)

śūnyatādike ⁽¹⁴⁾ na rūpan ^{(15)(a*)} na rūpād anyac chūnyatādikam ^(16...) iti yathākramam samāropāpavādānta-muktatā yā śūnyatādeḥ ^{...16)} sā gambhīryam śūnyatādikam ⁽¹⁷⁾ ⁽¹³⁾ iti gambhīrya-yogāt gambhīro bhāvanā-mārgga iti/

viśeṣaṇam nirddīśya evaṃ viśeṣyam āha/

cintā-tulana-nidhyānāny abhikṣaṇam bhāvanā-pathaḥ/
 nirvedhāṅgeṣu dṛṅ-mārgge bhāvanā-mārgga eva ceti/ (53)

śruta-cintā-bhāvanā-maya-jñānaiḥ ^(a*) samādhau vā prayoga-maula-prṣṭha-bhāvinyā prajñayā yathākramam punaḥ punaś cintana-tulana-nidhyānāni nirvedhāṅgādiṣu triṣu pari-dṛṣṭasyārthasyeti/ prābandhika-bhāvanā-mārggaḥ/

(1...1) °tvena vipakṣa-pratipakṣa-ghāty-ghātaka-yuddha-kathā-yogā° Ā. (2) °ṣo'va° N₁. (3) °dhenāmāt° N₁. (4) °ādi-yogā° Ā. (5) om. Ā; mātra-dha° (6) om. Ā. (7...7) niścitāvasthāna Ā. (8) niṣṭhatvena Ā, gshol ba ñid kyis Tib. (9) °tam Ā. (10...10) vyāvartanādika Ā. (11) °kṣaṇam Ā. (12) vinaya Ā. (13) om. Tib. (14) rūpādikam Ā. (15) tato for rūpād Ā. (16...16) Ex. conj. yā samāropāpavādānta-muktatā sā śūnyatāder Ā. (17) abhyāsa-patha for bhāvanā-mārgga Ā. (18) °thāḥ N₁.

kati prakāro sāv ity āha/

prābandhikatvād iṣṭo 'sau navadhā ca prakārataḥ/

mṛdu-madhyādhimātrāṇām punar mṛdv-ādi-bhedata (54) iti/

^(a⁷) “audārikan tamaḥ sūkṣmeṇalokena sūkṣmaṅ cādhimātreṇa hanyata” ^(1…) ^(…1) iti dṛṣṭāntena

“vikalpa-kleśā bodhisattva” iti vacanād adhimātra-madhyā-mṛdu-vikalpa-vipakṣāṇām
pratyekam adhimātra-madhyā-mṛdu-bhedena bhedaṭ tat-pratipakṣāṇām ca mṛdu-madhyā-
dhimātrāṇām pratyekam mṛdu-madhyādhimātra-bhedena bhedaḍ ity

evam paramārthataḥ śūnyatā-lakṣaṇa-prakārato vikalpa-pratipakṣayor bhedaṭ yathā-
saṃkhyam kāma-dhātva-ādi-navabhūmiṣu nava-prakāraḥ prabandhena varttamānatvād iti
bhāvanā-mārggaḥ/

^(6…) ^(…6) ⁽⁷⁾ ⁽⁸⁾
nanu tatra tatra jinajananyām ekaikam ^{(a⁹) (2)} ^(3…) prakāram adhikṛtyāsaṃkhyeyāprameyāpramāṇa-
⁽⁹⁾ ⁽¹⁰⁾ puṇya-prasava-vacanād bahudhā bheda itī kathan nava-prakāra ity āha/

asaṃkhyeyādi-nirdeśāḥ paramārthena na kṣamāḥ/

^(b¹) kṛpā-niṣyanda-bhūtās te saṃvṛtyābhimatā muner (55) iti/

⁽¹¹⁾ ⁽¹²⁾ ⁽¹³⁾ ^(14…)
asaṃkhyeyāprameyāpramāṇādi-nirdeśā sadā vāg-abhilāpa-svabhāvāḥ paramārthena ya-
thokta-lakṣaṇasya bhāvanā-mārggasyaikārthe-prayukta-vyāvṛtṭyapekṣopajanita-nānātva-
rūpeṇa bhedaṃ karttuṃ na kṣamāḥ/

^(b²)
saṃvṛtyā tv anālambana-mahākaruṇā-svabhāva-dharmmadhātu-niṣyanda-bhūtās te de-
śanā-dharmma-svabhāvā yathokta-nirdeśā bāla-janānām mahā-phalodaya-prakāśatvenābhi-
matās tathāgatasyety na bahutva-prasaṅgaḥ/

nanu śūnyatā-lakṣaṇatvenābhyāsīśayādhānaṃ nāsty ato 'kiñcītkara eveti manda-dhī-
janānurodhenāśaṅkayann āha/

hāni-vṛddhī na yujyete nirālāpasya vastunaḥ/

bhāvanākhyena kiṃ hīnaṃ vartmanā ^(b³) kim udāgatam (56) iti/

⁽¹⁵⁾ ^(16…) ^(…16) ⁽¹⁷⁾ ⁽¹⁸⁾ ⁽¹⁹⁾
niḥsvabhāvatayā tattvānyātvobhayānubhayatvenāvacyasya tattvato dharmma-dhātu-rūpa-
syābhimata-mārgga-vastuno vipakṣa-pratipakṣayor yathākramam apagamodayau na yujyete
⁽²⁰⁾ bhāvanāśīśayādhānābhāvād ato bhāvanā-saṃjñakena mārggeṇa kiṃ tyaktaṃ vipakṣa-rūpam
kim prāptam vyavadānaṃ naiva kiñcid ity anupanyasaniya eveti/

naivam yasmāt

yathā bodhis tathāivāsāv iṣṭasyārthasya sādhaḥ/

tathatā-lakṣanā bodhiḥ so 'pi tal-lakṣaṇo mata (57) iti/

(1……1) Ex. conj. lokena hanyate sūkṣman Ā. (2) om. Ā, °no 'pi vikal° Ā. (3……3) Ex. conj. °bhūm-
iṣu yathā° Ā. (4) yathokta-nava Ā. (5) pravartamāno bhā° Ā, ḥbyuṅ baḥi phyr Tib. (6……6) om. Ā.
(7) °kam eva Ā. (8) °tya bhinnārthasam° Ā. (9) prasava-kārya-vacanasya prayogena kāraṇānām api
bahu° Ā. (10) om. Ā. (11) °khyoyā° N₁. (12) om. Ā, prameyadi-nir° (13) om. Ā. (14……14) Ex. conj.
vyāvṛtṭyapekṣopajanita-nānātva-rūpeṇaikasminn arthe prayuktas tasmāt paramārthena yathokta-lakṣa-
ṇasya bhāvanā-mārggasya Ā. (15) nanu niḥ° Ā. (16……16) °ānyatvābhyām avācasya Ā. (17) paramārthato
for tattvato Ā. (18) dharmatā for dharmma-dhātu Ā. (19) svarūpa° Ā. (20) sarvathā for bhāvanā Ā.

yathādhipatya-mātreṇa niratiśayādhānā tathatā-lakṣaṇā bodhir niṣprapañca-jñānātmako
 dharmmakāyādi-mayo buddha vineya-janānām yathā-puṇya-jñānānurūpatayā viśiṣṭārtha-
 pratibhāsi-citta-janana-dvareṇābhimatārthasya sādhakas tathā ayam api āgantuka-malāpa-
 gamād bhāvanayā sāksātkr̥to mārggas tathatātma-lakṣaṇo 'bhimatārtha- kriyākāri saṃvṛtyā

paramārthatas tu hāni-vṛddhi-pratiśedha-yogānujñānena tad ayoga eva khyāṇa iti na
 doṣaḥ/

saṃvṛtyāpy evam artha-kriyā na ghatata ity āśaṅkayann āha/

pūrveṇa bodhir no yuktā manasā paścimena veti/ (58a, b)

ekasmiṃ citte pūrvāparibhūte buddha-bodhi-niṣpādaka-sarvākārajñātādi-samastārthā-
 pratibhāsanān naikaikena bodhir yuktā/

notpanna-yugapat-samihitārtha-niṣpādaka-pratibhāsenā citta-bahutvenaika-vijñāna-sam-
 tatayaḥ sattvā iti vacanād asambhavitvena/

nāpi viditānuttara-buddha-bodhi-niṣpādaka-smṛty-upasthānādy-aṣṭādaśāveṇika-buddha-
 dharmma-svarūpeṇa kramotpatty-utpanna-pūrvāparibhūta-citta-bahutvena tasya niranvayo=
 dayānantarāpavarggitvena paramparam asambandhād iti

kathaṃ viśiṣṭārtha-pratibhāsi-citta-janana-dvareṇārtha-kriyeti idam asamyag ity āha/
 dīpa-dṛṣṭānta-yogena gambhirā dharmmatāṣṭadheti/ (58c, d)

yathā prathame jvālā-vartyor milana-kṣaṇe dvitīya-kṣaṇam antareṇa sva-kāraṇa-param-
 parā-dvareṇa samāna-kāla-saṃhatotpatty-aviśiṣṭatvān na kārya-kāraṇa-lakṣaṇo dāhya-
 dāhaka-bhāvaḥ/

tathā dvitīye 'pi viśiṣṭa-jvālā-vartyor utpatti-kṣaṇe prathama-kṣaṇam antareṇa nityaṃ
 sattvādi-prasaṅgatayā saṃvṛty-utpādābhāvān na kārya-kāraṇa-lakṣaṇo dāhya-dāhaka-bhāvaḥ/

yasmād evam ato yadā saṃhata-viśiṣṭobhaya-prathama-kṣaṇam idampratyayatā-mātrā-
 tmaka-pratītyasamutpāda-dharmmatayā 'pekṣyāvicāraikaramyatvena kārya-kāraṇa-samband-
 ha-balāt tad-āhita-sāmarthyātīśaya eva viśiṣṭo dvitīyādi-kṣaṇaḥ syāt tadā nirhetuka-vināśe
 'pi kārya-kāraṇayor yathākramaṃ tulyakālodayāpavargopalabdhyā dāhya-dāhaka-bhāva iti

(1) svarūpā for lakṣaṇa Ā. (2) mayopama-niṣ° Ā. (3) °ka-dhar° Ā. (4) maya-tathāgata Ā. (5) vineyānām Ā. (6) sādhiḥ Ā. (7) bhāvanā-mārga Ā. (8) viśiṣṭārtha-pratibhāsi-citta-janana-dvareṇa, inserted in Ā. (9) naivaikaikena Ā. (10) Ex. conj. yugapad-utpanna Ā. (11) Ex. conj. eka-vijñāna asambhavitvena kim yugapad . . . Ā. (12) om. Ā. (13) aneka-citta-kṣaṇena Ā. (14) paraspa° Ā. (15) parā-kramāyāta-samā° Ā. (16) °ṇa-dā° Ā. (17) om. Ā. (18) om. Ā. (19) hetu-phala for kārya-kāraṇa Ā. (20) om. Ā. (21) dvitīya -dīpa varti-kṣa° Ā.

na prathama-kṣaṇena dvitiya-jvālā-kṣaṇam anapekṣya varttir ddagdha/ nāpi dvitiya-
 kṣaṇena prathama-jvālā-kṣaṇam anapekṣya varttir ddagdheti pūrvvāparibhūta-kṣaṇa-dvaya=
 ika-⁽¹⁾viṣayopayoga-jñāpana-^(a*)pareṇa dipa-dṛṣṭānta-nyāyena bodhi-niṣpādaka-katipaya-padā=
 rtha-pratibhāsi pūrvvakam⁽²⁾ vijñānam pūrvvatat pratitya tat-pratibhāsārtha-viviktābhy=
 adhika-viśiṣṭārtha-pratibhāsinā⁽⁴⁾ paścima-vijñānenotpadyamānena⁽⁴⁾ bodhi-prāpti-yuktā/

yathoktenaiva ca⁽⁵⁾ dṛṣṭāntenāṣṭa-prakārā gambhīra-dharmmatā-pratisarttavyeti bhāvanā=
 mārgga-sthāvaivarttika-bodhisattvānām⁽⁶⁾ lakṣaṇa-kathanāya⁽⁷⁾ kasmin viṣaye 'ṣṭavidhaṃ gām=
 bhīryam ity āha/

utpāde ca nirodhe ca tathatāyām gabhīratā/

jñeye jñāne ca caryāyām advayopāya-kausāla (59) iti/

- 1) na pūrvvāpara-kṣaṇabhyām na ca niḥsvabhāvatvena bhāvanā-gamya-viśiṣṭārthotpāda=
 nam ity pratityasamutpāde/⁽⁹⁾
- 2) sarvam eva vastūtpannaṃ prakṛtyā niḥsvabhāvam saṃvṛtyā punar nirūdhya ity
 nirodhe/
- 3) sarvāvasthā-tathatābhyāse tad asākṣātkaraṇam ity tathatāyām/⁽¹¹⁾
- 4) tathatā-svabhāva-sarva-dharmmeṣu dānādy-aneka-prakārānuṣṭhānam ity jñeye/⁽¹²⁾
- 5) tathatā-rūpatayā 'darśanam eva darśanam ity jñāne/⁽¹³⁾
- 6) dharmmatayā sarvatracaraṇam eva caraṇam ity caryāyām/^(a*)
- 7) advaya-rūpatayā sarvatra-pratipattir ity advaye/
- 8) paripūrṇa-sarva-sambhāratvena tat-phala-buddhatvānadhigama ity upāya-kausāle
 acintya-vimokṣa-mukha-lābhāt paraspara-viruddhārthānuṣṭhānena⁽¹⁴⁾ gambhīryam ity
 śaikṣo 'vaivarttiko gaṇaḥ/⁽¹⁵⁾
- prāpta-śaikṣa-gaṇa-dharmasya buddhatva-prāptaye yatna ity buddhatva-prāpti-nimi=
 ttaṃ saṃsāra-nirvāṇa-samatām āha/⁽¹⁶⁾
- svapnopamatvād dharmmānām bhava-śāntyor akalpanā/^(a*)
- karmmbhāvādi-codyānām parihārā yathoditā (60) iti/
- saṃsārika-vaiyavadānika-vipakṣa-pratipakṣānām pratibhāsa-mātra-svabhāva-svapna-sa=
 dṛṣatvenāvagamāt saṃsāra-nirvāṇayor nānātvenāvikalpanam ity samatā/⁽¹⁷⁾
- nanu svapna-sadṛṣatve sati daśakuśala-dānādīnām abhāvaḥ svapnāvasthāyām iva jāga=
 ra-daśayām⁽¹⁸⁾ api syād ity codyānām

(1.....1) kṣaṇayor eka-viṣa° Ā. (2) prathamam for pūrvvakam Ā. (3) om. Ā. (4.....4) °bhāsi-paścima-vijñānodayād Ā. (5) dipa-dṛṣṭ° Ā. (6.....6) °stha-bodhisattvānām avaiarttika-lakṣaṇa Ā. (7) yasmin viṣaye..... tad vaktavyam ity... Ā. (8.....8) tāv anāgamya Ā. (9) °utpāda Ā; °samutpāda N₁, but in context, °samutpāde. (10.....10) sarvasyaivotpannasya vastunaḥ prakṛtyā mayopamasya saṃvṛtyā nirodhān Ā. (11) sākṣātkartum asākyatvāt for asākṣātkaraṇam Ā. (12) svabhāvatvāt Ā. (13) tathatām tat-tvato na paśyāmi/ ato, inserted here in Ā. (14) °nenotpādādy-aṣṭavidha-gām° Ā. (15.....15) bodhisattva-saṃgho Ā. (16) °kṣa-dharma-gaṇa N₁. (17) °nādhiga° Ā. (18) jāgrad-daśayām Ā.

yathā bāhya⁽¹⁾-naye kṣaṇikatayā nirhetuka-vināśe

“karm-jaṃ loka-vaicitryam”

iti siddhāntāc ca paramārthato na kaścīn na kenacid dhato nāpy ahato nāpi kasyacit^(2... ..2)
dravyaṃ kenacid gr̥hītan nāpy agr̥hītam ity-ādi-pakṣe pravṛtta-santāna-viruddha-padārthot-^(3... ..3)
pādān māraṇādy-adhyavasāya-dvāreṇāyoniso-manaskārādimato 'kuśalādivat prāṇātipātādayo⁽⁴⁾
vyavasthāpyante/ tathā svapna-sadr̥śe 'pi vastuni tad-anurūpārtha-bhāvādy-abhiniveśenā-⁽⁵⁾
khaṇḍita-sakala-viparyāsa-bandhanānām ity-ādi-parihārās tatra tatra pradeśāntarābhīhitā⁽⁶⁾
boddhavyāḥ/

kiñca

“midddenopahataṃ cittaṃ svapne tenāsamam phalam” iti dṛṣṭāntāsiddhiḥ/ tathā sva-^(b*)
pnācarita-kuśalākuśalasya prabuddhāvasthāyām aho kṛtam sādhu kṛtam ity anumodanayā⁽⁷⁾
pr̥ṣṭāvasthā-cittābhīniveśa-paripūṣṭya-paripoṣa ity ato 'pi dṛṣṭāntāsiddhir iti saṃsāra-nir-⁽⁸⁾
vāṇa-samatā/^(9... ..9)
^(10... ..10) ^(11... ..11)

vibhāvitobhaya-samato buddho bhavati sva-buddha-kṣetra ity anantaram buddha-kṣe-^(b*)
tra-viśuddhim āha/⁽¹²⁾

sattva-lokasya yā 'śuddhis tasyāḥ śuddhy-upahārataḥ/

tathā bhājana-lokasya buddha-kṣetrasya śuddhateti/ (61)

sattva-bhājana-loka-bhedena dvidvidha-buddha-kṣetre yathākramam yā jighatsā-pipāsā-
pāṣāṇa-kaṇṭakādītenāśuddhis tat-pratipakṣena divyopabhoga-suvarṇa-maya-bhūbhāgādi-
śuddher utpādanato viśuddhir iti buddha-kṣetra-viśuddhiḥ/^(b*)

niṣpādita-sva-buddha-kṣetra-viśuddhinopāya-kuśala-balena yathābhavyatayā buddha-⁽¹³⁾
kṛtyaṃ karaniyam ity upāya-kuśalam āha/⁽¹⁴⁾
⁽¹⁵⁾

viśayo 'sya prayogaś ca śātravāṇām atikramaḥ/

apraṭiṣṭho yathāvedham asādhāraṇa-lakṣaṇaḥ// (62)

asakto 'nupalambhaś ca nimitta-praṇidhi-kṣataḥ/

tal-līngāś cāpamāṇas ca daśadhōpāya-kuśalam// (63) iti/^(b*)

1) pratibandhaka-dharmma-samatikramaṇena devādi-mārātīkrame/⁽¹⁶⁾ ⁽¹⁷⁾ ⁽¹⁸⁾

2) vibhāvita-sarva-samatvenāpratiṣṭhita-vihāre/

3) praṇidhāna-samṛddhyā pūrvvāvedhākṣipta-para-kārya-kāraṇe/

4) sv-abhyasta-sarva-duṣkaratvenāsādhāraṇe/

(1) bahyārtha-naye Ā. (2.....2) om. Ā. (3.....3) gr̥hītam ity-ādy-upagame Ā. (4) °dayo divase vya° Ā. (5) ato madhyamaka-nayena jāgrad-avasthāyām api svap° Ā. (6) °rthe Ā. (7) °ddhiḥ syād Ā. (8) svapne 'py upacita- Ā. (9.....9) hata ity-ādi-vikalpena Ā. (10.....10) prayogavasthādy-abhi° Ā. (11.....11) paripoṣa-prāpter bahir-ārtha-nayenāpi svapnāvasthāyām iveti Ā. (12) sattva-bhājana-loka-bhedena dvi-vidha-buddha- Ā. (13) om. Ā. (14) kuśalena for kuśala-balena Ā. (15) sva-buddha-kṣetre, inserted here in Ā. (16) om. Ā. (17) antarāyika-dharma for devādi-māra Ā. (18) samati° Ā.

- 5) śukla-dharmma-viśuddhyā sarva-dharmmānavagrahe/⁽¹⁾
 6) śūnyatā-vimokṣa-mukhatvenānupalambhe/
 (2... (b*) ...2)
 7) nirnimitta-vimokṣa-mukhatvenānimitte
 (3... ...3)
 8) praṇihita-vimokṣa-mukhatvenāpraṇidhāne/
 9) praśna-pūrvvakāvaivarttika-dharmma-kathanenāvaivarttika-liṅge/
 10) sarva-viśaya-jñānatvenāpramāṇatve ca
 (4)
 daśa-prakāraṃ prajñāpāramitā-viśayaṃ sākṣātkaraṇa-kālākāla-jñāna-prayogas upāya-
 kauśalam iti/

abhisamayālaṃkāre prajñāpāramitopadeśa-śāstre
 (b*)
 caturthādhikāra-vivṛtiḥ//

(1) cf. sarva-dharmānupalambhād aśakty-upāyam Ā. (2.....2) nimittānupalambhād Ā. (3.....3) praṇidhānānupalambhena Ā. (4) sarvakāra-bhāvanā-parijaya-pratyavekṣāsākṣat° Ā.